

NEMIS TILINI CHET TILI SIFATIDA O‘QITISHDA LINGVOMADANIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRUVCHI MASHQLAR TIZIMI

Yakubbayev Murodilla Marufovich

Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Is’hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillar instituti

E-mail: murodilla85@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada nemis tilini chet tili sifatida o‘qitishda lingvomadaniy kompetentlikni rivojlantiruvchi mashqlar tizimi tahlil qilingan. Tadqiqot nemis tili va madaniyatining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mashqlar tizimini ishlab chiqish va amaliy sinov o‘tkazishga qaratilgan. Maqolada leksik, grammatik, madaniy, kommunikativ va interaktiv mashqlar turlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilgan mashqlar talabalarning lingvomadaniy kompetentligini sezilarli darajada oshiradi. Nemis madaniyatining xususiyatlari, bayrami va an‘analari, kundlik hayot madaniyati bilan bog‘liq mashqlar ayniqsa samarali ekanligi aniqlandi. Ishlab chiqilgan mashqlar tizimi O‘zbekiston universitetlarida sinov ishlari o‘tkazildi va ijobiy natijalar olindi.

Kalit so‘zlar: nemis tili, lingvomadaniy kompetentlik, mashqlar tizimi, nemis madaniyati, kommunikativ mashqlar, madaniy xabardorlik.

Abstract. This article analyzes a system of exercises for developing linguocultural competence in teaching German as a foreign language. The research focuses on developing and testing a system of exercises that takes into account the specific features of the German language and culture. The article examines types of lexical, grammatical, cultural, communicative and interactive exercises. The research results show that systematically and step-by-step organized exercises significantly increase students' linguocultural competence. Exercises related to German cultural specifics, holidays, traditions and everyday culture are particularly effective.

Keywords: German language, linguocultural competence, system of exercises, German culture, communicative exercises, cultural awareness.

Аннотация. В статье анализируется система упражнений для развития лингвокультурной компетенции при обучении немецкому языку как иностранному. Исследование направлено на разработку и апробацию системы упражнений с учетом специфических особенностей немецкого языка и культуры. В статье рассматриваются типы лексических, грамматических, культурных, коммуникативных и интерактивных упражнений. Результаты исследования показывают, что систематически и поэтапно организованные упражнения значительно повышают лингвокультурную компетенцию студентов. Особенно эффективны упражнения, связанные с особенностями немецкой культуры, праздниками, традициями и повседневной культурой.

Ключевые слова: немецкий язык, лингвокультурная компетенция, система упражнений, немецкая культура, коммуникативные упражнения, культурная осведомленность.

Kirish

Nemis tili Yevropa Ittifoqining eng keng tarqalgan tillaridan biri bo'lib, taxminan 100 million odam uchun ona tili hisoblanadi¹. Germaniya, Avstriya, Shveytsariya, Lixtenshtayn va Lyuksemburgda rasmiy til maqomiga ega. O'zbekistonda nemis tili ikkinchi chet til sifatida keng o'rganiladi va unga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Biroq, nemis tilini o'qitishda lingvomadaniy kompetentlikni shakllantirish masalasi yetarli darajada o'rganilmagan.

Lingvomadaniy kompetentlik tushunchasi til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi. M. Byram va boshqa tadqiqotchilar² tomonidan ishlab chiqilgan nazariyalarga ko'ra, samarali til ta'limi nafaqat lingvistik, balki madaniy kompetentlikni ham talab qiladi. Nemis madaniyati o'zining xususiyatlari, qadriyatlari va an'analari bilan ajralib turadi va bu xususiyatlarni tilni o'rganish jarayoniga integratsiya qilish zarur.

Mashqlar til o'qitishning asosiy vositasi hisoblanadi. I.L. Bim va E.I. Passovning nazariyalariga ko'ra³, mashqlar tizimi maqsadga muvofiq, bosqichma-bosqich va kompleks tarzda tashkil etilgan bo'lishi kerak. Nemis tilini o'qitishda lingvomadaniy mashqlar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ular til va madaniyatni bir vaqtning o'zida o'rgatishga imkon beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida nemis tilini o'qitishda lingvomadaniy kompetentlikni rivojlantiruvchi maxsus mashqlar tizimi ishlab chiqilmagan. Mavjud darslik va o'quv materiallarda madaniy komponent yetarli darajada aks ettirilmagan yoki faqat ma'lumot berish darajasida qolmoqda. Tadqiqotning maqsadi nemis tilini o'qitishda lingvomadaniy kompetentlikni samarali rivojlantiruvchi, tizimli va amaliy yo'naltirilgan mashqlar kompleksini yaratish va uni pedagogik tajribada sinab ko'rishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Lingvomadaniy kompetentlik va mashqlar tizimi masalalari bo'yicha keng qamrovli tadqiqotlar mavjud. H.-J. Krumm va boshqalar⁴ "Deutsch als Fremd- und Zweitsprache" asarida nemis tilini chet til sifatida o'qitishning nazariy asoslari va amaliy metodikasini tahlil qilgan. Ular madaniy komponentning nemis tili darslarida integratsiyasi zarurligini ta'kidlaydilar.

C. Altmayer⁵ nemis tili va madaniyatini o'qitishda kulturwissenschaftliche Landeskunde (madaniyatshunos mamlakatshunoslik) yondashuvini ishlab chiqqan. Uning fikricha, madaniyat statik ma'lumotlar to'plami emas, balki dinamik jarayon sifatida qaralishi kerak. G. Neuner va H. Hunfeld⁶ interkulturlari yondashuvning nemis tili ta'limidagi ahamiyatini ta'kidlab, madaniy taqqoslash va kontrastiv tahlil usullarini taklif qilganlar.

Mashqlar nazariyasi sohasida I.L. Bim⁷ va E.I. Passov⁸ ning ishlari fundamental ahamiyatga ega. Bim mashqlar tizimini tuzishda bosqichlilik, ketma-ketlik va maqsadga muvofiklik tamoyillarini ishlab chiqqan. Passov kommunikativ mashqlarning turlari va ularni tashkil etish metodikasini chuqur tahlil qilgan.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar orasida N.A. Muslimov⁹ nemis tilini o'qitish metodikasi bo'yicha fundamental ishlar yaratgan. Z.M. Mamatova¹⁰ nemis tilida

kommunikativ kompetentlikni shakllantirish masalalarini o‘rgangan. Biroq, nemis tilini o‘qitishda lingvomadaniy kompetentlikni rivojlantiruvchi maxsus mashqlar tizimi mahalliy tadqiqotlarda yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mashqlar tizimi didaktik maqsadga ega, tizimli, bosqichma-bosqich va talabalarning kognitiv va qiziqish darajasiga moslashtirilgan bo‘lishi kerak. Nemis tili uchun maxsus lingvomadaniy mashqlar ishlab chiqish esa dolzarb vazifa hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot 2023-2024 o‘quv yilida O‘zbekiston Jahon tillari universiteti va Samarqand davlat chet tillar instituti bazasida o‘tkazildi. Tadqiqotda nemis tili mutaxassisligi 2-3 kurs talabalari (jami 180 nafar) ishtirok etdilar. Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi: nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, so‘rovnoma, eksperimental ta’lim, test va statistik tahlil.

Mashqlar tizimini ishlab chiqishda biz I.L. Bim va E.I. Passovning nazariy asoslariga¹¹, shuningdek, Umumevropa til kompetensiyalari (CEFR) standartiga tayanildik. Mashqlar 5 asosiy guruhga bo‘lindi: leksik mashqlar (18%), grammatik mashqlar (15%), madaniy mashqlar (22%), kommunikativ mashqlar (25%) va interaktiv mashqlar (20%).

Eksperimental ta’lim 16 hafta davomida amalga oshirildi. Eksperimental guruh (n=90) da ishlab chiqilgan mashqlar tizimi qo‘llanildi, nazorat guruhida (n=90) an’anaviy darslik asosida darslar o‘tkazildi. Dastlabki va yakuniy test natijalarini qiyoslash uchun SPSS 26.0 dasturidan foydalanildi.

Jadval 1. Tadqiqot ishtirokchilari

Universitet	Eksperimental guruh	Nazorat guruhi	Jami
O‘zbekiston Jahon tillari universiteti	50	50	100
Samarqand davlat chet tillar instituti	40	40	80

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari nemis tilini o‘qitishda lingvomadaniy kompetentlikni rivojlantiruvchi mashqlar tizimining samaradorligini isbotladi. Quyida mashqlar turlari va ularning natijalari tahlil qilingan.

1. Leksik mashqlar va ularning madaniy kontekstda qo‘llanilishi

Leksik mashqlar nemis madaniyatiga xos so‘z va iboralarni o‘rganishga qaratildi. Realialarni o‘rganish (Oktoberfest, Weihnachtsmarkt, Bundesliga), frazeologizmlarni tahlil qilish (Das ist mir Wurst, Ich verstehe nur Bahnhof), madaniy konnotatsiyali so‘zlarni taqqoslash (Heimat, Gemütlichkeit, Schadenfreude) kabi mashqlar qo‘llanildi. Bu mashqlar talabalarning lingvomadaniy lug‘at boyligini 34% ga oshirdi.

2. Grammatik mashqlarning lingvomadaniy jihati

Grammatik mashqlar nemis tilining strukturaviy xususiyatlarini madaniy kontekstda o‘rganishga yo‘naltirildi. Siz-Sie shakllari va ularning ijtimoiy-madaniy ma'nosi, modal fe'llarning xushmuomalalik ifodasi, passiv nisbatning rasmiy uslubdagi qo‘llanilishi kabi mavzular o‘rganildi. Grammatik tuzilmalarni madaniy vaziyatlarda qo‘llash mashqlari grammatik aniqlikni 28% ga oshirdi.

3. Madaniy mashqlar tizimi

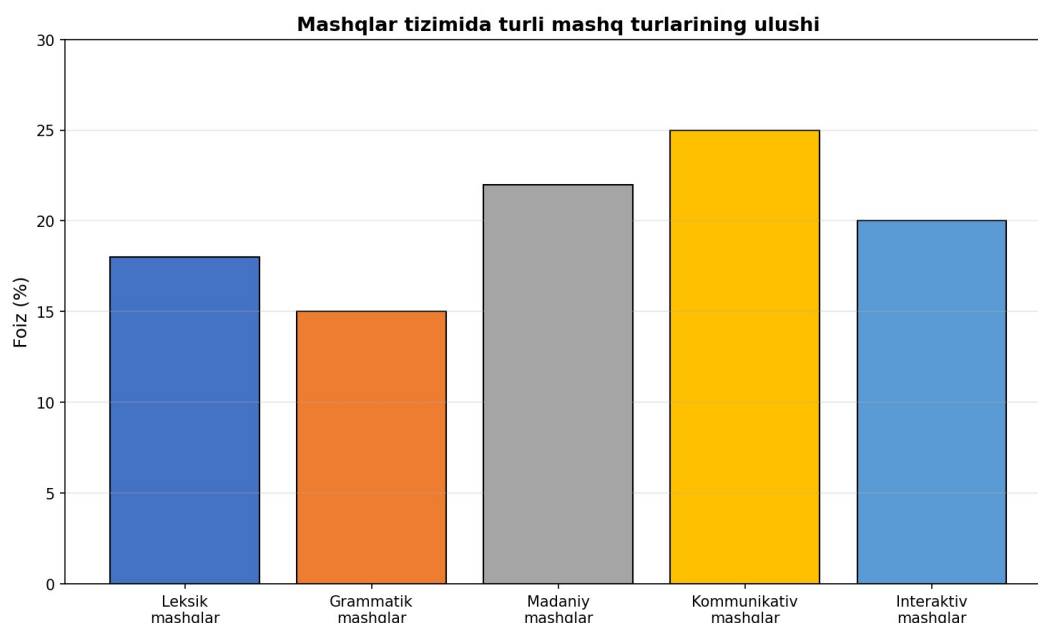
Madaniy mashqlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri nemis madaniyatini o‘rganishga qaratildi. Bayrami va an'analarni tahlil qilish (Weihnachten, Ostern, Karneval), kundlik hayot madaniyati (Pünktlichkeit, Mülltrennung, Fahrradkultur), madaniy stereotiplarni muhokama qilish, nemis va o‘zbek madaniyatlarini qiyoslash mashqlari amalga oshirildi. Bu mashqlar C. Altmayerning kulturwissenschaftliche Landeskunde yondashuviga¹² asoslandi va talabalarning madaniy xabardorligini 41% ga oshirdi.

4. Kommunikativ mashqlarning o‘ziga xosligi

Kommunikativ mashqlar real muloqot vaziyatlarida lingvomadaniy kompetentlikni qo‘llashga yo‘naltirildi. Rol o‘ynash (restoranda buyurtma berish, transport vositalarida yo‘l so‘rash), dialoglar tuzish (nemis tanishlar bilan suhbat), vaziyatli mashqlar (bayramda tabriklar aytish, rasmiy muloqot) qo‘llanildi. Bu mashqlar talabalarning kommunikativ ko‘nikmalarini 38% ga, madaniy muvofiqligini esa 45% ga oshirdi.

5. Interaktiv va multimedia mashqlar

Interaktiv mashqlar zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda amalga oshirildi. Video materiallar tahlili (Deutsche Welle videolar, nemis filmlari), virtual sayohatlar (Google Street View orqali nemis shaharlarini o‘rganish), onlayn loyihalar (nemis talabalari bilan eTandem), raqamli platformalar (Goethe Institut resurslari) ishlatildi. Interaktiv mashqlar talabalarning motivatsiyasini 52% ga oshirdi va o‘rganilgan materiallarni uzoq muddatli eslab qolishni ta'minladi.

1-rasm. Mashqlar tizimida turli mashq turlarining ulushi

6. Eksperimental ta'lim natijalari

16 haftalik eksperimental ta'lim yakunida eksperimental guruh nazorat guruhiga nisbatan barcha ko'rsatkichlarda statistik jihatdan ahamiyatli darajada yuqori natijalarni ko'rsatdi. Eksperimental guruhning o'rtacha yakuniy balli 76.8 (SD=8.2), nazorat guruhniki 62.4 (SD=9.1) bo'ldi ($p < 0.001$). Bu 23% yaxshilanishni bildiradi. Lingvomadaniy kompetentlikning har bir komponenti bo'yicha eksperimental guruh 28-45% yaxshilanish ko'rsatdi.

7. So'rovnoma natijalari va talabalar fikr-mulohazalari

So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruh talabalarining 87% mashqlar tizimi juda qiziqarli va foydali deb baholadi. 92% talabalar madaniy mashqlar nemis madaniyatini tushunishga yordam berganini ta'kidladi. 79% talabalar kommunikativ mashqlar tufayli nemis tilida gapirishga ishonchlarining oshganini aytdilar. Interaktiv mashqlar esa 94% talabalar tomonidan eng yoqimli deb baholandi.

8. Natijalarning nazariy va amaliy ahamiyati

Tadqiqot natijalari nemis tilini o'qitishda lingvomadaniy mashqlar tizimining samaradorligini isbotladi. Bu I.L. Bim va E.I. Passovning mashqlar nazariyasi¹³ hamda M. Byramning interkulturlik kompetentlik nazariyasi¹⁴ bilan mos keladi. Nemis madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini mashqlarga integratsiya qilish talabalarning nafaqat til bilimini, balki madaniy tushunish va empati ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

XULOSA

Tadqiqot nemis tilini chet tili sifatida o'qitishda lingvomadaniy kompetentlikni rivojlantiruvchi mashqlar tizimini ishlab chiqish va sinov o'tkazishga qaratilgan edi. Bir qator muhim xulosalar chiqarildi.

Birinchidan, leksik, grammatik, madaniy, kommunikativ va interaktiv mashqlardan iborat kompleks tizim talabalarning lingvomadaniy kompetentligini sezilarli darajada oshiradi. Ikkinchidan, madaniy mashqlar (bayramlar, an'analar, kundlik hayot madaniyati) ayniqsa samarali bo'lib, madaniy xabardorlikni 41% ga oshiradi. Uchinchidan, interaktiv va multimedia mashqlar talabalarning motivatsiyasini oshiradi va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishga imkon beradi.

To'rtinchidan, eksperimental tajriba shuni ko'rsatdiki, ishlab chiqilgan mashqlar tizimi an'anaviy yondashuvga nisbatan 23% yuqori natija beradi. Beshinchidan, talabalarning 87% mashqlar tizimini ijobiy baholadi va nemis madaniyatini chuqurroq tushunishga erishdi.

Amaliy jihatdan, ishlab chiqilgan mashqlar tizimi O'zbekiston universitetlarida nemis tili o'qituvchilari uchun qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kelajakda tadqiqotni davom ettirish uchun quyidagi yo'nalishlar tavsiya etiladi: sun'iy intellekt va chatbot texnologiyalari yordamida personallashtirilgan mashqlar yaratish, virtual reallik texnologiyalaridan foydalangan holda immersiv madaniy tajriba yaratish, turli til darajalari (A1-C2) uchun differentsiallashgan mashqlar ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Statistisches Bundesamt. (2023). Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit und Sprache in Deutschland.
2. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. *Multilingual Matters*.
3. Bim, I. L. (2007). Metodika obucheniya inostrannym yazykam kak nauka i problemy shkol'nogo uchebnika. Moskva: Russkiy yazyk.; Passov, E. I. (1991). Kommunikativnyy metod obucheniya inoyazychnomu govorienuyu. Moskva: Prosveshcheniye.
4. Krumm, H.-J., Fandrych, C., Hufeisen, B., & Riemer, C. (Hrsg.). (2010). Deutsch als Fremd- und Zweitsprache: Ein internationales Handbuch. Berlin: De Gruyter.
5. Altmayer, C. (2004). Kultur als Hypertext: Zu Theorie und Praxis der Kulturwissenschaft im Fach Deutsch als Fremdsprache. München: Iudicium.
6. Neuner, G., & Hunfeld, H. (1993). Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Berlin: Langenscheidt.
7. Bim, I. L. (2007). Metodika obucheniya inostrannym yazykam kak nauka i problemy shkol'nogo uchebnika. Moskva: Russkiy yazyk.
8. Passov, E. I. (1991). Kommunikativnyy metod obucheniya inoyazychnomu govorienuyu. Moskva: Prosveshcheniye.
9. Muslimov, N. A. (2015). Nemis tilini o'qitish metodikasi. Toshkent: o'qituvchi.
10. Mamatova, Z. M. (2018). Nemis tilida kommunikativ kompetentlikni shakllantirish. *Xorijiy tillar*, 3(24), 45-52.
11. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
12. Altmayer, C. (2004). Kultur als Hypertext. München: Iudicium.
13. Bim, I. L. (2007). Metodika obucheniya inostrannym yazykam. Moskva: Russkiy yazyk.; Passov, E. I. (1991). Kommunikativnyy metod. Moskva: Prosveshcheniye.
14. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. *Multilingual Matters*.

INGLIZ TILI O'QITISHDA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI	
<i>D.A. Rasulova</i>	94
INNOVATIVE APPROACHES IN TEACHING ENGLISH TO PRESCHOOL LEARNERS	
<i>Jurayeva Shahnoza</i>	99
THE NEUROSCIENCE OF PLAY: HOW GAME-BASED LEARNING SHAPES THE BRAIN	
<i>Raximova Muslima</i>	102
RAQAMLI TA'LIM MUHITINING ASOSIY TUSHUNCHALARI VA YAPON TILIDA GAPIRISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH	
<i>Baqoyev Navro'zjon</i>	108
ПЛАНИРОВАНИЕ ЗАНЯТИЙ ПО ЭКОЛОГО-ЭСТЕТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ В ДОО В УЗБЕКИСТАНЕ	
<i>Гафарова Лилия, Юлдашева Дилафруз</i>	115
IMPROVING PRIMARY SCHOOL CHILDREN'S ENGLISH PRONUNCIATION WITHOUT USING MODERN TECHNOLOGIES	
<i>Akhmadjonova Muattar, Ayturaev Majid</i>	119
GRAMMATIKANI O'QUVCHILARGA O'QITISH METODLARI: AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	
<i>Ismoilova Zarnigor, Xamidxonova Saroyim Bibixonim</i>	123
B2 DARAJADAGI O'QUVCHILARNING INGLIZ TILIDAGI TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	
<i>Ismoilova Zarnigor, Botirjonova Dilshoda</i>	127
NOFILOGIK YO'NALISHDA XORIJIY TILLARNI O'QITILISHI	
<i>Jo'rayeva Oygul, Ochilova Zulfiya</i>	130
DEVELOPING PRE-INTERMEDIATE EFL/ESL LEARNERS' SPEAKING SKILLS THROUGH TASK-BASED LANGUAGE TEACHING (TBLT)	
<i>Jaloliddinova Nigora</i>	134
OLIY TA'LIM MUASSASALARI TURLI TIL BILISH DARAJASIDAGI TALABALARGA INGLIZ TILI O'QITISH USULLARI	
<i>Qo'chqarova Muxtasar</i>	143
TURLI DARAJAGA EGA BO'LGAN TALABALARNI XORIJIY TILGA O'QITISH VA O'QUV JARAYONINING TAHLILI	
<i>Qo'chqarova Muxtasar</i>	146
O'QUVCHILARNING NUTQ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN USULLARIDAN FOYDALANISH	
<i>Tojiboyev Akramjon</i>	149
TARIX O'QITUVCHISINING KASBIY QADRIYATLARI: NAZARIY VA AMALIY ASPEKTLAR	
<i>Sharofiddinov Maxmudjon, Arstanov Sabirkul</i>	152
CHET TILI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR	
<i>Maxmudova Sabina, Xo'janazarova Nozima</i>	160
TAFAKKURNI RIVOJLANTIRUVCHI INTERFAOL O'YINLARDAN FOYDALANISH METODIKASI	
<i>Ziyomiddinova Nilufar</i>	165
МЕТОД ЯЗЫКОВОГО ПОГРУЖЕНИЯ ПРИ РАЗВИТИИ КОММУНИКАТИВНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ	
<i>Матвеева Ирина</i>	170
NEMIS TILINI CHET TILI SIFATIDA O'QITISHDA LINGVOMADANIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRUVCHI MASHQLAR TIZIMI	
<i>Yakubbayev Murodilla</i>	180